

Leren de wereld te lezen

Op weg naar een intermediale literatuurdidactiek

Door toenemende mediatisering van het literaire bedrijf, wordt er binnen de neerlandistiek en literatuurwetenschappen steeds meer onderzoek gedaan naar de positie en verschijningsvormen van de schrijver te midden van een complex medialandschap. Volgens promovenda en docent Nederlands Eline Peeters en hoogleraar onderwijs en cultuur Sander Bax biedt dit een bijzonder, en tot op heden nog grotendeels onontgonnen potentieel voor het literatuurcurriculum van het voortgezet onderwijs. Binnen het NWO-onderzoeksproject ‘Leren de wereld te lezen’ onderzoeken zij mogelijkheden voor een intermediale literatuurdidactiek die leerlingen leert om diep te lezen en zich op kritische en verantwoorde wijze te verhouden tot het medialandschap van vandaag de dag. In dit artikel presenteren zij hun eerste ideeën en bespreken zij aan de hand van het intermediale schrijverschap van Ilja Leonard Pfeijffer welke inzichten over literatuur, schrijverschap en intermedialiteit in de te ontwikkelen didactiek centraal kunnen staan.

Literaire auteurs bedienen zich van verschillende media en genres om zich uit te spreken over de wereld en om een beeld van zichzelf te creëren; ze verschijnen als celebrity, publieke intellectueel en maatschappelijk en politiek commentator. Daarmee is de literatuur de laatste decennia steeds intensiever onderdeel geworden van de media-cultuur. Dat blijkt onder meer uit de grotere zichtbaarheid van schrijvers die zich in hun literaire werk (gedichten, romans, verhalen, essays) en in de publieke ruimte (kranten, radio, televisie, digitale media) uitspreken over maatschappelijke onderwerpen. Deze toenemende mediatisering van het schrijverschap is de laatste jaren uitgegroeid tot een bloeiend onderzoeksgebied binnen de literatuurwetenschappen en de neerlandistiek: ‘Where the author had long been out of bounds as a field of study, at the start of the 21st century we see him reappearing on the literary radar’ (Bax & Honings 2017: 15-16).

Er wordt onderzoek gedaan naar (publiek) auteurschap, de auteur als mediafiguur en de manieren waarop auteurs zich in verschillende genres en mediacontexten uitdrukken en positioneren (vgl. Franssen 2010: 91-113; Heynders 2016; Bax 2019; Honings & Jensen 2019). In dit nieuwe onderzoeksgebied staan kwesties rondom intermedialiteit als vanzelfsprekend centraal, omdat dit onderzoek zowel binnen- als buiten-tekstueel principieel intermediaal is. In ons onderzoek sluiten wij aan bij de definitie van intermedialiteit die geponeerd werd door de Amerikaanse didactici Ladislaus Semali en Ann Watts Pailliotet, namelijk ‘the ability to critically read and write with

and across varied symbol systems' (Semali & Watts Pailliotet 2018: 6). Intermedialiteit draait dan om het begrijpen, analyseren en interpreteren van niet alleen geprinte media, maar ook visuele, populaire en elektronische bronnen (Semali & Watss Pailliotet 2018: 4).

Hoewel er een bloeiend onderzoeksgebied is ontstaan dat zich richt op auteurschap en intermedialiteit, heeft dat nog nauwelijks weerslag gehad op het curriculum in het voortgezet onderwijs. Dit is naar ons idee een gemiste kans, omdat een intermediale benadering allerlei mogelijkheden biedt om het literatuuronderwijs relevant en aantrekkelijk te maken voor leerlingen (Bluijs, Dera & Peeters 2021: 159). Bovendien denken wij dat onderwijs met een intermediale insteek kan bijdragen aan het oplossen van enkele grote problemen die we in het onderwijs ervaren. Allereerst speelt de voorgestelde didactiek in op de toenemende vraag naar kennis over onze mediacultuur, digitalisering en bredere mediavaardigheden. Het is een taak van het onderwijs om jongeren op te leiden tot kritische mediagebruikers (Clemens 2021), die beschikken over kennis van onze taal en nieuwe taalvaardigheden die nodig zijn om in de toekomst deel te kunnen nemen aan onze samenleving. Daarnaast komt het tegemoet aan de behoefte om iets te doen aan het dalende leesvaardigheidsniveau van Nederlandse jongeren. Uit internationaal vergelijkend onderzoek is gebleken dat de geletterdheid in Nederland afneemt en dat Nederlandse leerlingen minder leesplezier hebben dan leerlingen uit andere deelnemende landen (Gubbels, Van Langen, Maassen & Meelissen 2019: 8). Het disruptieve potentieel van ongeletterdheid mag niet onderschat worden: 25 procent van de Nederlandse vijftienjarigen loopt het risico op laaggeletterdheid en de sociale en politieke cohesie brokkelen af als we het vermogen tot kritisch lezen en nadenken verliezen (Van Dijk, Klaver, Stronks & Hamel 2022: 8-9). Het onderzoek geeft daarnaast gehoor aan de roep om een nieuwe invulling van het literatuuronderwijs, dat al jaren onder vuur ligt vanwege de gedateerde eindtermen, een gebrek aan samenhang en onderbouwing, een toenemende marginalisering en vervlakking van het vak en een verwijdering tussen de literaire neerlandistiek en het schoolvak (Mantingh, Witte & Van Herten 2017: 118).

Vanaf september 2023 werken wij aan een project waarin op basis van *Educational Design Research* een didactiek voor intermediaal literatuuronderwijs ontwikkeld wordt.¹ We onderzoeken in hoeverre deze literatuurdidactiek kan leiden tot een versterking van de bewuste literaire leesvaardigheid en de mediale geletterdheid van leerlingen in de bovenbouw (havo/vwo). Een centraal element in deze zogenoemde redeneerdidactiek is het verwerven van inzichten over literatuur, auteurschap en intermedialiteit. In deze beschouwing zullen we onze eerste ideeën presenteren over welke inzichten in de te ontwikkelen didactiek centraal zouden kunnen staan. Dit doen we aan de hand van een analyse van het intermediale schrijverschap van Ilja Leonard

1 Vanaf 1 september 2023 werkt Eline Peeters onder begeleiding van Sander Bax, Odile Heynders en Rian Aarts aan Tilburg University aan een proefschrift over de effecten van intermediaal literatuuronderwijs op de mediale geletterdheid en de bewuste literaire leesvaardigheid.

Pfeijffer (1968), een auteur die als geen ander weet hoe hij het spel van de auteur in de media moet spelen.

Perspectieven en inzichten in het onderwijs

Leerlingen van nu moeten hun weg zien te vinden in een complexe mediacultuur. Als het je lukt om te participeren in al deze verschillende mediadiscoursen, dan is de wereld rijker dan ooit. Om je als burger staande te kunnen houden in deze mediacultuur is echter een kritische en bewuste lees- en kijkhouding nodig. Het opleiden van leerlingen tot kritische en bewuste lezers staat centraal in het literatuuronderwijs, dat daarom uitermate geschikt is om leerlingen te leren om 'het web van verhalen' dat hen omringt te lezen (Bax 2018).

*Leerlingen van nu moeten
hun weg zien te vinden in
een complexe
mediacultuur*

Wat zijn de didactische implicaties hiervan? Vakdidacticus Renate van Keulen liet zien dat de vier benaderingen van het literatuuronderwijs die in de wetenschappelijke literatuur vaak onderscheiden worden, ook in de praktijk herkend en gebruikt worden (Van Keulen 2021: 6-26). Een literatuurdidactiek zou er dus goed aan doen te zoeken naar een bewuste combinatie van cultuurhistorische aspecten, tekstuele aspecten (betekenis en vorm), contextuele aspecten (maatschappelijk en sociaal) en lezersgerichte aspecten (beleving en reflectie). Die vierslag sluit goed aan bij de vier perspectieven die het Meesterschapsteam Nederlands beschreven heeft als uitwerking van het concept van 'bewuste geletterdheid' (Bax et al. 2021: 6). Per perspectief heeft het Meesterschapsteam inzichten geformuleerd die leerlingen kunnen verwerven. Binnen het systeem-perspectief gaat het om inzichten over de opbouw van taal en de (complexe) relatie tussen taal en (fictieve) werkelijkheid. Wanneer leerlingen vanuit een individueel perspectief naar taal kijken, kunnen zij inzichten opdoen over lees-, schrijf- en luisterprocessen en onderzoeken hoe deze processen per individu kunnen verschillen. Inzichten binnen het sociaal-culturele perspectief betreffen de sociale functie van taal, literatuur en communicatie en de invloed van sociaal-culturele factoren op taalgebruik. Als leerlingen vanuit een historisch perspectief kijken, doen ze inzichten op over veranderingen van verschijningsvormen van taal, communicatie en literatuur, een veranderende visie ten opzichte van taaluitingen en over de Nederlandse taal als cultureel erfgoed (Bax et al. 2021: 9-12). In de te ontwikkelen literatuurdidactiek zullen wij werken met inzichten geformuleerd vanuit deze vier perspectieven.

Intermedialiteit

Binnen deze literatuurdidactiek staat het publieke auteurschap centraal. Door hier inzichten over te verwerven, leren leerlingen op een kritische manier om te gaan met een grote variëteit aan bronnen, waaronder (literaire) teksten, media-optredens, (zelf)representaties van auteurs en verschillende literatuuropvattingen. Leerlingen

gaan in de te ontwerpen lessenreeks op een intermediale manier aan de slag met literatuur.

Het begrip ‘intermedialiteit’ wordt op verschillende manieren gedefinieerd. Literatuurwetenschapper Werner Wolf biedt de volgende interpretatie: ‘Intermediality, in this broad sense, applies to any transgression of boundaries between conventionally distinct media. And thus comprises both “intra” and “extra-compositional” relations between different media’ (Wolf 2011: 3). In tegenstelling tot dit conventionele idee van intermedialiteit, dat uitgaat van het combineren van autonome media, vertrekt hoogleraar vergelijkende literatuurwetenschap Jørgen Bruhn vanuit het centrale idee dat alle teksten, waaronder literaire teksten, een mix bevatten van verschillende media: ‘All media are mixed, but in infinitely differentiated ways’ (Bruhn 2016: 15). Veel onderzoek op het gebied van intermedialiteit richt zich op een categorie waarbij *medialities* getransformeerd worden vanuit een diachroon perspectief. Hierbij kan het bijvoorbeeld gaan om een boek dat zowel verfilmd wordt als bewerkt tot toneelstuk. Denk aan Kluuns *Komt een vrouw bij de dokter*.² De tweede categorie bestaat uit de synchrone combinatie van verschillende medialities binnen één media-uiting; bijvoorbeeld de combinatie van tekst en muziek in een lied of de combinatie van foto’s en tekst op Facebook (Bruhn 2016: 26).

Schrijvers construeren betekenis vanuit meerdere bronnen, sociale netwerken en situaties en positioneren zich daarmee in het web van betekenissen dat de populaire cultuur is. Om dit web te kunnen begrijpen en te komen tot een actieve, kritische constructie van betekenis moet men verschillende strategieën inzetten (Watts Pailliotet et al. 2000: 209). Daarom is het van groot belang dat docenten en onderzoekers bijdragen aan het ontwikkelen van de mediale geletterdheid van leerlingen. Dit willen wij bereiken door de nadruk te leggen op de culturele en mediale context waarin literatuur functioneert. Aan de hand van een aantal casussen willen we leerlingen laten redeneren over publiek auteurschap dat zowel binnen- als buitentekstueel intermediaal is.

Een casus: het intermediale schrijverschap van Ilja Leonard Pfeijffer

Ilja Leonard Pfeijffer weet hoe hij het spel van de literaire schrijver in de media moet spelen. Hij slaagt er als geen ander in om de auteursmodellen die de literatuurgeschiedenis van de twintigste eeuw gekleurd hebben (zoals de *bohémien* en de *dandy*) te verbinden met een sterrenimago dat voldoet aan de wetten van de 21e-eeuwse mediacultuur. In het boekenweekgeschenk *Monterosso mon amour* (2022) treedt de schrijver, zoals in veel van zijn werk, zelf op en wordt hij getypeerd door het personage Carmen: ‘Met geveinsde bescheidenheid en een paar meesterlijk getimede oprispingen van zelfironie camoufleert hij zijn hyperbewuste zelfpromotie. Hij weet precies wat hij doet. Hij spreekt zoals hij schrijft’ (Pfeijffer 2022: 19). Dit citaat laat zien hoe Pfeijffer werk, imago en realiteit in elkaar over laat lopen in een uiterst subtiel mediageniek spel.

2 Kluun publiceerde het boek voor het eerst in 2003; het werd vervolgens in 2009 verfilmd door Reinout Oerlemans en in 2023 door Koen Caris bewerkt voor het toneel.

Pfeijffer laat dit ironische spel vergezeld gaan met een sterk expliciet maatschappelijk engagement, dat vooral tot uiting komt in zijn aandacht voor vluchtelingen. In de driedelige documentaire *Via Genua* (2017) leidt de auteur, gekleed in een zwart pak en met een grote, zwarte zonnebril op, de kijker rond in zijn nieuwe woonplaats: ‘Dit is Genua, bijgenaamd La Superba. (...) Je zou wellicht in de illusie kunnen verkeren dat dit Europa is. Maar je vergist je, goede vriend: dit is Afrika’ (VPRO 2017). In het labyrint van het middeleeuwse centrum spreekt hij inwoners en nieuwkomers over migratie. Lezers van zijn literaire werk zouden de lange straat Via di Prè kunnen herkennen uit Pfeijffers succesroman *La Superba* (2013):

Overdag is dat misschien wel de mooiste straat van Genua. ‘Overdag’ is een weinig precies woord, dat ik slechts gebruik als contrast voor de nacht. Via di Prè is op haar mooist in de vooravond van een zomerdag, wanneer zwoele schemer neerdaalt in de zwarte steeg. (...) Hier is zo goed als alles voor zo goed als niets te koop. Dit is Afrika. (Pfeijffer [2013] 2014: 235)

Zoals veel ander werk van Pfeijffer is *La Superba* voor een deel een literair spiegelpaleis. Toch lijkt de roman meer direct geëngageerd wanneer op bepaalde momenten de Senegalese vluchteling Djiby aan het woord komt (Pfeijffer 2013: 235-271). In zijn roman presenteert Pfeijffer Genua niet alleen als het decor van zijn eigen schrijverschap, maar ook als een metafoor voor het politieke probleem van deze tijd (Bax 2019: 311). Een gelijksoortig scenario voltrekt zich in de roman *Grand Hotel Europa* (2018), wanneer hoofdpersonage en ik-verteller Ilja de piccolo van het hotel, Abdul, ervan overtuigt om het verhaal van zijn vlucht te vertellen (Pfeijffer 2018: 219). Na dit gesprek vraagt Ilja Patelski, een andere hotelgast, de hoofdpersoon naar zijn mening over ‘het vluchtelingenvraagstuk’:

‘Dat is een veelomvattende kwestie’, zei hij, ‘die toch heel simpel is, als u mij de goedkope paradox wilt vergeven. Ik denk dat iedereen bereid is een mens in nood te helpen en dat iedereen bang wordt van honderdduizenden mensen die bij hem aankloppen voor hulp. Wie het verhaal hoort van onze Abdul, kan niet onberoerd blijven en zal het goed en rechtvaardig vinden dat hij bij ons een plek heeft gevonden. Maar wie louter aantallen verneemt uit de krant, zal aandringen op maatregelen om onszelf te beschermen. Eén vluchteling is een broeder, maar honderdduizenden vluchtelingen vormen een bedreiging. (...)’ (Pfeijffer 2018: 227-228)

Aan de hand van persoonlijke verhalen reflecteert Pfeijffer in zijn romans op verschillende kwesties binnen het migratiedebat. Dit zien we ook in Pfeijffers journalistieke stukken uit *NRC*, gebundeld in *Gelukszoekers* (2015), waarin hij onder andere schrijft over Abdul en Kwazi, die officieel ‘niet bestaan’ omdat ze geen documenten hebben. In zijn columns gaat Pfeijffer in op verschillende politieke kwesties, zoals het akkoord over bed-bad-brood voor uitgeprocedeerde asielzoekers. Pfeijffer spreekt politici

hier nadrukkelijk aan op hun verantwoordelijkheden en hij roept op tot een menswaardig asielbeleid: ‘Het getuigt niet van kracht en moed om Nederland te beschermen tegen andersoortigen, maar om hen als vanzelfsprekend te accepteren. Die moed wens ik Nederland toe, zodat ik het over een jaar over iets anders kan hebben’ (Pfeijffer 2015a: 74). Ook in verschillende media-optredens, de dichtbundel *Idyllen* (2015) en het quasi-autobiografische genrespel *Brieven uit Genua* (2016) spreekt de schrijver zich expliciet en maatschappijkritisch uit over de politieke keuzes in Europa en Nederland. Pfeijffer greep zelfs de bekroning met de Libris Literatuur Prijs aan om op televisie een politiek punt te maken. Na de overwinning geeft hij aan wat hij met *La Superba* beoogt:

En ik wil eigenlijk, in dat boek, in plaats van een simplistische boodschap, in plaats van een simplistisch verhaal dat in populistische termen een oplossing biedt, de complexiteit laten zien. Ik wil laten zien hoe ontzettend ingewikkeld, hoe menselijk, al die verschillende verhalen zijn en hoe moeilijk het eigenlijk is om een probleem als migratie te vangen in een paar politieke slogans. (NOS & NTR 2014)

Die politieke positie van de schrijver – als iemand die geen expliciete eenduidige boodschap wil laten zien, maar die wel een politiek punt wil maken – komt ook naar voren als Pfeijffer in de talkshow *Jinek* in discussie gaat met staatssecretaris Klaas Dijkhoff. Pfeijffer stelt: ‘Ja, ik hoop dat het in ieder geval lukt om, zoals jij dat uitdrukt, om van die discussie over aantallen vluchtelingen (...) om dat terug te brengen naar dit soort verhalen, naar gezichten, en mensen die hun verhaal vertellen’ (KRO-NCRV 2017). De staatssecretaris maakt duidelijk dat hij vindt dat Nederland al heel veel doet en dat hij het daarom raar vindt dat er wordt gezegd dat ‘wij’ niets doen. Pfeijffer brengt daar tegenin dat de Nederlandse regering dit probleem met de Turkije-deal mee heeft gecreëerd. Nadat een andere tafelgast, journalist Hiske Versprille, Pfeijffer vraagt wat zijn concrete oplossing is, merkt Jinek op dat ‘Ilja’ deze inderdaad niet heeft. ‘Er is echt helemaal niemand geholpen met die Turkije-deal’, antwoordt Pfeijffer hierop. ‘Ik denk dat je minder beleidsmatig moet denken, en meer menselijk. En ik denk dat je dus heel goed moet beseffen dat die stroom vluchtelingen nooit valt te stoppen. Ze zullen altijd komen’ (KRO-NCRV 2017).

Pfeijffer wordt hier geconfronteerd met een dilemma waarmee veel te schrijvers te maken krijgen wanneer zij zich manifesteren als publieke intellectueel. De schrijver wil de complexiteit van het probleem laten zien, maar hier – in het hart van het publieke debat – wordt iets anders van hem verwacht: namelijk dat hij in de (populistische) taal van de media de staatssecretaris te woord staat. We zien dat Pfeijffer die rol hier – na enige aarzeling – vol overtuiging op zich neemt. De roman en documentaire

*De roman en
documentaire mogen
complex en meerduidig
zijn, in het publieke debat
spreekt ook de schrijver
heldere en eenduidige taal*

mogen complex en meerduidig zijn, in het publieke debat spreekt ook de schrijver heldere en eenduidige taal.

Redeneren over Pfeijffer

Als uitgangspunt van onze te ontwerpen didactiek nemen we het werk van deze literaire schrijver. Pfeijffer is niet alleen een mediagenieke beroemdheid, maar ook een publieke intellectueel die zijn grote bereik inzet om een 'krachtig tegengeluid [te laten] horen in het rumoer van angst en haat' en daarbij soms een duidelijke, expliciet politieke boodschap laat horen (Pfeijffer 2015a: flaptekst). Wat is er nodig om leerlingen vanuit de vier eerdergenoemde perspectieven te leren redeneren over het intermediale schrijverschap van Pfeijffer?

Laten we beginnen met het systeemperspectief. Binnen het systeemperspectief willen we dat leerlingen het inzicht verwerven dat bij het participeren in verschillende media (waaronder het produceren van literaire teksten) (on)geschreven regels en codes een belangrijke rol spelen. Elke mediale context heeft zijn eigen regels en een auteur die zich in het publieke domein manifesteert moet zich daar steeds toe verhouden. We willen leerlingen laten nadenken over *wat er in welk medium op welke manier gebeurt*. Ze doen dat bijvoorbeeld door een vergelijkingsopdracht te maken waarin ze de scène met Ilya Leonard en Djiby uit *La Superba*, gedicht nummer 18 uit *Idyllen* (Pfeijffer 2015b: 64-66), de speech bij *Nieuwsuur* en Pfeijffers talkshowoptreden bij *Jinek* analyseren. In deze media geeft Pfeijffer op verschillende manieren vorm aan zijn maatschappelijk engagement en deze manieren houden verband met de specifieke eigenschappen van het medium dat hij hanteert en waarin hij participeert. Leerlingen analyseren deze fragmenten op basis van verhaal- en verteltechniek (wie vertelt wat over wie op welke manier?) en op basis van argumentatietechniek (wie beweert wat over wie op welke manier?).

Door verschillende genres en media te vergelijken, verwerven leerlingen het inzicht dat verschillende media vragen om verschillende vormen van spreken en dat de (vaak ongeschreven) regels en principes van het medium daar invloed op hebben. Pfeijffer doet iets anders in een gedicht dan in een roman en hij doet iets anders in de publieke media dan in zijn literaire teksten: hij past de vorm van zijn teksten aan, passend bij de regels van het medium dat hij hanteert. In het allerbeste geval verwerven leerlingen daardoor het inzicht dat verschillende genres en media de werkelijkheid op een andere manier (re)presenteren, waarmee ook een koppeling wordt gelegd met het sociale perspectief.

In reeds uitgevoerde lessenreeksen lieten we leerlingen (bovenbouw havo/vwo) tekstfragmenten uit *La Superba*, *Grand Hotel Europa*, *Brieven uit Genua* en *Gelukszoekers* lezen en lieten we ze een fragment uit *Via Genua* bekijken. Leerlingen gingen individueel aan de slag met het beschrijven en analyseren van één van de fragmenten aan de hand van een aantal vragen: wie is er aan het woord in ieder fragment? Waarover wordt gesproken? Op welke manier wordt dit gedaan? Leerlingen vergeleken vervolgens de verschillende fragmenten met elkaar. Daarbij werden leerlingen

aangemoedigd om een onderscheid te maken tussen de auteur, de vertelinstantie en het personage.

Wanneer leerlingen vanuit een individueel perspectief naar literatuur en media kijken, dan verwerven zij inzichten over de rol die individuele kenmerken van taal- en mediagebruikers spelen bij het nadenken over vormen en betekenissen. Door dat te doen, ontdekken ze dat verschillende lees-, schrijf-, spreek- en luisterprocessen een rol spelen bij het begrijpen, evalueren en waarderen van wat er in literatuur en media gebeurt. De casus Pfeijffer lijkt vooral geschikt om te laten zien hoe verschillen in de culturele, sociale, ethische en ideologische opvattingen van mediagebruikers hier een rol in spelen. Hoe lezen ze het gedicht en de romanfragmenten? Hoe reageren ze op zijn media-optredens? Welke rol spelen culturele verschillen en genderverschillen daarbij? Leerlingen kunnen met elkaar in gesprek of debat treden over hun verschillende reacties op de opvattingen van Pfeijffer en op de vorm waarin hij die opvattingen voor het voetlicht brengt. Een dialogische opdracht leent zich bovendien goed voor een integratie met het systeemperspectief: reageren leerlingen anders op een gedicht dan op een optreden aan een talkshowtafel?

We zouden bij dit perspectief ook kunnen denken aan inzichten aangaande de rol van het individu dat de communicatie vormgeeft. Zo kunnen leerlingen het inzicht verwerven dat een schrijver als publieke figuur strategisch te werk gaat bij het produceren van verschillende uitingen en dat hij daarbij verschillende doelen na kan streven. In literaire teksten en in media-optredens geeft de schrijver een beeld van zichzelf of van zijn visie op de wereld, inclusief diens sociale, ethische en ideologische opvattingen. We kunnen leerlingen (bijvoorbeeld via een vergelijkingsopdracht) laten nadenken over hoe datgene wat je leest of ziet jou als lezer/kijker een beeld geeft van de (vermeende) intenties van de auteur die aan het woord is. Vanuit dit perspectief zouden we de leerlingen dus aan de slag kunnen laten gaan met een opdracht die betrekking heeft op de zelf-positionering van Pfeijffer. Welke beelden creëert hij in verschillende media van zichzelf en welk effect heeft dat op jou als lezer? In de reeds uitgevoerde lessenreeksen analyseerden we aan de hand van een onderwijsleergesprek literaire fragmenten en televisieoptredens waarbij onderzocht werd hoe Pfeijffer zichzelf positioneert als auteur. Daarnaast gingen de leerlingen in gesprek over het effect hiervan op zichzelf als lezer/kijker.

Als leerlingen vanuit sociaal-cultureel perspectief naar deze casus kijken, dan kunnen ze het inzicht verwerven dat literatuur en auteurschap enerzijds afhankelijk zijn van de maatschappelijke, culturele, sociale en mediale context waarin zij functioneren en dat zij anderzijds via tekst en media mede vormgeven aan die contexten. Leerlingen kunnen tot dat inzicht komen door teksten en uitspraken van Pfeijffer te bestuderen in de context van het bredere maatschappelijke debat over het Europese en Nederlandse vluchtelingenbeleid. Welke politiek-maatschappelijke opvattingen vinden we in het publieke debat? Hoe denken verschillende politieke partijen daarover? Dat biedt allerlei handvatten voor een les waarin literatuur- en mediaonderwijs geïntegreerd wordt met lees- en schrijfvaardigheid en zelfs met burgerschap. Door leerlingen de positie

van Pfeijffer te laten vergelijken met die van andere publieke figuren, politici en opiniemakers, verwerven ze het inzicht dat literatuur en media (ook) een sociale functie hebben en willen bijdragen aan de vorming van het politieke klimaat. Ze leren hierdoor dat verschillende literaire en mediale taal- en tekstvormen verschillende maatschappelijke effecten hebben en creëren. Het debat tussen Dijkhoff en Pfeijffer zou hierbij als uitgangspunt kunnen worden genomen, maar ook opiniestukken of media-interventies van andere publieke figuren kunnen aan de orde gesteld worden.

We zien hier dat de inzichten vanuit het sociaal-culturele perspectief goed te integreren zijn met de inzichten uit het systeemperspectief en het individuele perspectief. Hoe individuele lezers en kijkers reageren op de positie die publieke intellectuelen kiezen, hangt in hoge mate samen met de manier waarop teksten en media maatschappelijke effecten proberen te bereiken. En de manieren waarop teksten en media dat doen, hangen natuurlijk sterk samen met hun systemische eigenschappen. Als we leerlingen vanuit historisch perspectief naar intermediale literatuur laten kijken, dan willen we dat ze het inzicht verwerven dat literatuur en auteurschap veranderen in de loop van de tijd, onder meer door beweeglijke (maatschappelijke) conventies en door de opkomst van nieuwe media. Schrijvers hebben zich immers door de eeuwen heen op verschillende manieren als publieke figuren in het politieke debat gemanifesteerd en daarvoor steeds andere media ingezet. Een mogelijke didactische insteek zou kunnen zijn om het hedendaagse schrijverschap van Ilja Leonard Pfeijffer te vergelijken met enkele historische casussen uit, bijvoorbeeld, *Romantici en revolutionairen* (2019) van letterkundigen Rick Honings en Lotte Jensen. Met dit werk laten zij zien dat auteurs uit de achttiende en negentiende eeuw zich bewust op een bepaalde manier frameden en presenteerden. Denk aan Bilderdijk, Multatuli, Kloos of Couperus.

In de uitgevoerde lessenreeksen werd het auteurschap van Pfeijffer aan de hand van analyses van tekst- en beeldfragmenten vergeleken met het auteurschap van Gerard Reve. Daarnaast werden verschillende schrijversrollen en hun contexten besproken. De lessenreeks over het publieke auteurschap van W.F. Hermans die we ontwikkelden met het Docent Ontwikkelteam (D O T) leent zich ook goed voor een vergelijking vanuit het historische perspectief.³

Besluit

In deze beschouwing hebben wij een eerste idee willen geven van hoe een redeneerdidactiek rondom intermediaal literatuuronderwijs vorm zou kunnen krijgen.

Door leerlingen de positie van Pfeijffer te laten vergelijken met die van andere publieke figuren, politici en opiniemakers, verwerven ze het inzicht dat literatuur en media (ook) een sociale functie hebben

Uitgangspunt is daarbij dat we leerlingen willen leren om via redeneren tot inzichten te komen over intermedialiteit, auteurschap en literatuur vanuit een geïntegreerde benadering waarin vier perspectieven elkaar steeds afwisselen en aanvullen. We zullen deze eerste ideeën uitwerken tot ontwerpprincipes voor de didactiek van intermediaal literatuuronderwijs die wij willen ontwikkelen en evalueren. Wij denken dat lessen die ontwikkeld worden op basis van deze ontwerpprincipes leerlingen beter literair leesvaardig zullen maken en dat de lessen zullen bijdragen aan de mediale geletterdheid van leerlingen. Het zal ze, met andere woorden, helpen om zich beter te kunnen oriënteren in het web van verhalen dat hen in de hedendaagse mediacultuur voortdurend omringt. Op die manier willen wij een bijdrage leveren om de leescrisis een halt toe te roepen, omdat lezen loont en noodzakelijk is om als burger te kunnen functioneren in de samenleving.

Literatuur

- Bax, S.**, 'Leren de wereld te lezen. Sander Bax over het belang van Neerlandistiek'. *Diggit Magazine*, 05-04-2018, <<https://www.diggitmagazine.com/articles/belang-neerlandistiek>>, laatst geraadpleegd: 08-05-2023.
- Bax, S.**, *De literatuur draait door. De schrijver in het mediatijsdperk*, Amsterdam 2019.
- Bax, S., P.-A. Coppen, J. Evers-Vermeul, K. De Glopper, M. Van Hertem, E. Mantingh, M. Van Oostendorp, M., & S. Van Voorst**, *Bewuste geletterdheid in perspectief. Kennis, vaardigheden en inzichten* [rapport], Meesterschapsteam Nederlands. Vakdidactiek Geesteswetenschappen, z.p. 2021.
- Bluijs, S., J. Dera & D. Peeters**, 'Why digital literature belongs in literature education'. In: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 13 (2021) 2: 150-163.
- Bruhn, J.**, *The Intermediality of Narrative Literature. Medialities Matter*, London 2016.
- Clemens, J.**, 'Digitale geletterdheid (deel 1). Een uitdaging voor het (taal)onderwijs'. *Didactiek Nederlands*, 24-01-2021, <<https://didactieknederlands.nl/handboek/2021/01/digitale-geletterdheid-deel-1-een-uitdaging-voor-het-taalonderwijs/>>, laatst geraadpleegd: 08-05-2023.
- Dijk, Y. van, M.-J. Klaver, E. Stronks & M. Hamel**, 'Inleiding'. In: *Omdat lezen loont. Op naar effectief leesonderwijs in Nederland*, Huizen 2022: 7-10.
- Franssen, G.**, 'Literary Celebrity and the Discourse on Authorship in Dutch Literature'. In: *Journal of Dutch Literature* 1 (2010), 1: 91-113.
- Gubbels, J., A. Van Langen, N. Maassen & M. Meelissen**, *Resultaten PISA-2018 in vogelvlucht* [rapport], Universiteit Twente, Enschede 2019.
- Heynders, O.**, *Writers as Public Intellectuals. Literature, Celebrity, Democracy*, London 2016 (softcover reprint of the 1st edition [2015]).
- Honings, R., & L. Janssen**, *Romantici en revolutionairen. Literatuur en schrijverschap in de 18de en 19de eeuw*, Amsterdam 2019.
- 3 Samen met Nadie Janssen ontwikkelden we een lessenreeks waarin het publieke auteurschap van W.F. Hermans centraal staat. Aan de hand van zijn literaire werk en zijn publieke optredens komen de volgende thema's aan bod: zelfrepresentatie, moreel schrijverschap en mediatisering. Vanuit deze thema's behandelt deze lessenserie andere teksten en media-uitingen die een inhoudelijke, historische of literaire overeenkomst hebben met de literaire en publieke uitingen van W.F. Hermans.

- Keulen, R. van**, 'Theorie en praktijk van historisch literatuuronderwijs. Een vignettenonderzoek'. In: *Pedagogische Studiën*, 98 (2021) 1: 6-26.
- KRO-NCRV, Jinek** (afl. 14) [talkshow], 19-01-2017, <<https://www.youtube.com/watch?v=OELan4eVgvM>>, laatst geraadpleegd: 20-10-2023.
- Mantingh, E., T. Witte, & M. van Hertem**, 'Doodtij in de Delta. Stand en toekomst van het Nederlandse literatuuronderwijs'. In: *Spiegel der Letteren*, 59 (2017) 1: 115 - 143.
- NOS & NTR, Nieuwsuur** (afl. 129) [nieuwsuitzending], 13-05-2014, <<https://nos.nl/nieuwsuur/video/647513-interview-met-libris-winnaar-ilja-leonard-pfeijffer>>, laatst geraadpleegd: 20-10-2023.
- Pfeijffer, I.L.**, *La Superba*, Amsterdam 2014 (2e druk [2013]).
- Pfeijffer, I.L.**, *Gelukszoekers*, Amsterdam 2015a.
- Pfeijffer, I.L.**, *Idyllen*, Amsterdam 2015b.
- Pfeijffer, I.L.**, *Brieven uit Genua*, Amsterdam 2016.
- Pfeijffer, I.L.**, *Grand Hotel Europa*, Amsterdam 2018 (3e druk).
- Pfeijffer, I.L.**, *Monterosso mon amour*, Amsterdam 2022.
- Semali L. & A.W. Pailliotet**, 'Introduction. What is intermediality and why study it in U.S. schools?' In: L.M. Semali & A. Watts Pailliotet (eds), *Intermediality. The Teachers' Handbook of Critical Media Literacy*, New York 2018: 1-29.
- VPRO**, 'Welkom in Europa' (afl. 1) [documentaire]. In: *Via Genua*, 22-01-2017, <https://www.npostart.nl/via-genua/22-01-2017/VPWON_1262486>, laatst geraadpleegd: 20-10-2023.
- Watts Pailliotet, A., L.M. Semali, R.K. Rodenberg, J.K. Giles & S.L. Macaul**, 'Intermediality. Bridge to Critical Media Literacy'. In: *Reading Teacher*, 54 (2000) 2: 208-219.
- Wolf, W.**, '(Inter)mediality and the Study of Literature'. In: *CLCWeb. Comparative Literature and Culture*, 13 (2011) 3: 1-9.